

of potential small business structure (as like as dynamic and mobile economics sector). In particular the small business structure are shapes those elements of regional economic system that create the base of regional economic development. The dedicated provisions to create conditions for the establishment of the modern paradigm of development of small business structure in Ukraine.

Keywords: the economic system, the small business structure, the subsystem of satisfaction of consumer request, the subsystem of local employment, the investment projects.

УДК 332.1:330.8

Свида І. В.

Мукачівський державний університет

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАМИ

У статті розглянуто та систематизовано основні теорії і концепції регіонального розвитку. Досліджено їх еволюцію та взаємозв'язок з точки зору використання в практичній діяльності управління регіонами. Наголошено на прикладному характері теорій та концепцій регіонального зростання та незавершеності процесу їх формування.

Ключові слова: регіональне управління, фактори розміщення, просторова економічна рівновага, полюси зростання, сталий розвиток, саморозвиток, регіональні інноваційні системи, конкурентоспроможність регіону, кластерний підхід.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки для гарантованого процвітання територій кожна країна повинна подбати про власну модель регіонального розвитку. Для цього варто постійно підбирати відповідні інструменти та вдало їх реалізовувати в практичній діяльності. Теорії регіонального розвитку слугують базою для формування концептуальних підходів, методик та інструментів успішного регіонального поступу. Діяльність представників влади повинна будуватися на науковій основі, себто без відповідних знань теорій регіонального розвитку не можна інтуїтивно визначити і сформулювати дієві моделі та механізми регіонального зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні економісти приділяють значну увагу дослідженням теорій регіонального розвитку та мають значний досвід к цьому напрямі. В Україні окремо проблемам регіонального розвитку приділяється увага з 1990-х років. Серед найбільш відомих вітчизняних науковців, які висвітлюють теорії регіонального розвитку, варто виділити таких, як О. Білорус, В. Геєць, З. Герасимчук, М. Долішній, Д. Лук'яненко, В. Чужиков та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У наукових колах мають місце тривалі дискусії щодо актуальності практичного застосування тих чи інших теорій регіонального розвитку, які повинні лягти в основу державної регіональної політики. Нами зроблена спроба систематизувати найбільш відомі теорії і концепції регіонального розвитку, які мають практичну цінність, з точки зору їх еволюції та взаємозв'язку.

Мета статті – дослідити становлення теорій регіонального розвитку в економічній науці та практиці регіонального управління.

Виклад основного матеріалу. Проблеми та протиріччя взаємодії країн та їх регіонів сприяли виникненню ряду теорій регіонального розвитку, які з часом еволюціонували та продовжують розвиватися у контексті нових сучасних чинників. Головна практична цінність теорій регіонального зростання полягає в тому, що в їх основі лежать першочергові

ідеї для формування ефективної регіональної політики за різних умов регіонального розвитку. Теорії, що стали фундаментом для всіх наступних теорій і концепцій територіального розвитку, беруть свій початок з XIX століття. Їх виникненню передували економічні проблеми, пов'язані з освоєнням нових територій та необхідністю раціонального розміщення продуктивних сил. Сформувати виразну, систематизовану структуру усіх різновидів існуючих теорій та концепцій просторової і регіональної економіки надзвичайно складно. Нами зроблена спроба виокремити найбільш відомі течії наукової думки з теорії регіонального розвитку, які на практиці довели свою ефективність. Для цього виділені три блоки їх класифікацій, які поділені на класичні, загальні та нові (рис. 1).

Згідно із класичними теоріями та концепціями регіонального розвитку економічна вигода від господарської діяльності отримується залежно від фактора розміщення. Й. Тюнен у своїй науковій праці «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства і національної економіки» (1826 р.) вибудував засади *теорії розміщення сільського господарства*. Він аргументував вплив факторів відстані на прибутковість ведення сільського господарства. Згідно з його моделлю налагоджений збут товарів тільки у центральному місті, а навколо нього утворені функціональні зони у формі концентрованого кола, що дозволяють підтримувати продуктивне виробництво сільськогосподарської продукції. Й. Тюнен припускав можливість існування економічно відокремленої території, в центрі якої є велике місто, де реалізується продукція сільського господарства та інші товари. Головна увага в теорії Тюнена приділена двом чинникам – земельній ренті та транспортним витратам, що впливають на формування ціни сільськогосподарської продукції. Також науковець уперше запроваджує поняття економічного простору та акцентує на винятковій важливості географічного розташування.

Теорія індустріальних районів А. Маршалла передбачає нарощення конкурентних позицій

малих і середніх підприємств на протидію великим, шляхом їх локалізації на певній території та доступності до ресурсних джерел. Об'єднання малих підприємств дозволяє економити на масштабах виробництва та стимулює розвиток локальних економік. Головні фактори успішного розвитку локальних районів, за А. Маршаллом, такі: висока кваліфікація робочої сили, локальні бізнес-партнери, можливість поділу праці між підприємствами. Така взаємодія сприяє розвитку інноваційної діяльності. Звідси походить і теорія формування ТВК (територіально-виробничих комплексів) та кластерів.

Теорія індустріального місцезоташування, або модель Вебера взяла за основу «фактор розміщення». Цей термін було введено А. Вебером, який трактував фактор розміщення як економічну вигоду від господарської діяльності за рахунок вигідного місця розташування підприємства. Згідно з теорією Вебера розміщення промисловості визначається співвідношенням транспортних витрат, наявності дешевої робочої сили та територіальним зосередженням підприємств і об'єктів різних галузей (агломерації).

Учень А. Вебера В. Кристаллер у своїй дисертації обґрунтував виникнення центральних ядер або фокусів. Він припускав, що в умовах однорідного економічного простору розселення населення буде приблизно рівномірним. Свою модель «центрального місця» він зобразив у формі правильних шестигранників, посередині розмістивши центральні міста, на частку яких припадає практично все виробництво та надання послуг у сфері збуту, а також ядра (фокуси) різного ієрархічного рівня (малі, середні та великі міста), які притягують поселення менших розмірів та з нижчим у цілому рівнем розвитку.

Теорія просторової економічної рівноваги, запропонована А. Льюшем, є модифікованим варіантом моделі В. Кристаллера й відображена у формі конуса попиту, в якому коло виступає ринком і по його радіусу охоплення можна визначити найбільш доцільні межі економічного районування. Модель просторової організації господарства А. Льюша відштовхується від ідеї, що головним критерієм раціонального розміщення виробництва, ринку збуту та населених пунктів є можливість отримання максимального прибутку. Вчений акцентував на визначенні залежності кількості реалізованої продукції від відстані її перевезення. І хоча в сучасних умовах глобалізації відстань не є настільки вирішальною умовою, залишається актуальним його вчення про «фактор розміщення», пов'язане з економічним районуванням та збутом, а розвиток виробництва – з проблемами розвитку інших сфер економіки.

Загальні теорії регіонального розвитку як фундамент для послідовних теорій та концепцій щодо розвитку регіонів почала формуватись

з 1950-х років. Їх становлення пов'язане із занепадом традиційних галузей виробництва у розвинених на той час країнах та неспроможності існуючих методів державної підтримки досягти позитивних результатів. Галузевий підхід поступово було замінено на регіональний, що дозволило вжити низку заходів, завдяки яким вдалося покращити ситуацію в регіонах.

Теорія розміщення виробництва була синтезована на базі попередніх класичних моделей, що дозволило У. Айзарду зробити логічний висновок про інтегровану регіональну модель розвитку. У. Айзарду вдалося втілити теорії розміщення в практичне застосування: розроблені ним моделі оптимального розміщення виробництва стали базою для формування програм регіонального розвитку США та Великобританії. У контексті концепції регіоналістики У. Айзарда, які спрямовані на вихід з-під опіки держави, сформувалися концепції євро регіонів та вільних економічних зон.

Теорія «дифузії нововведень». Шведський учений Т. Хагерстранд доводив, що поширення нововведень по території може бути змодельоване: найкраще інформація поширюється на основі людських контактів. У спрощеному вигляді його теорія виглядає так: інформація проходить крізь призму районів – з різною швидкістю і по різних

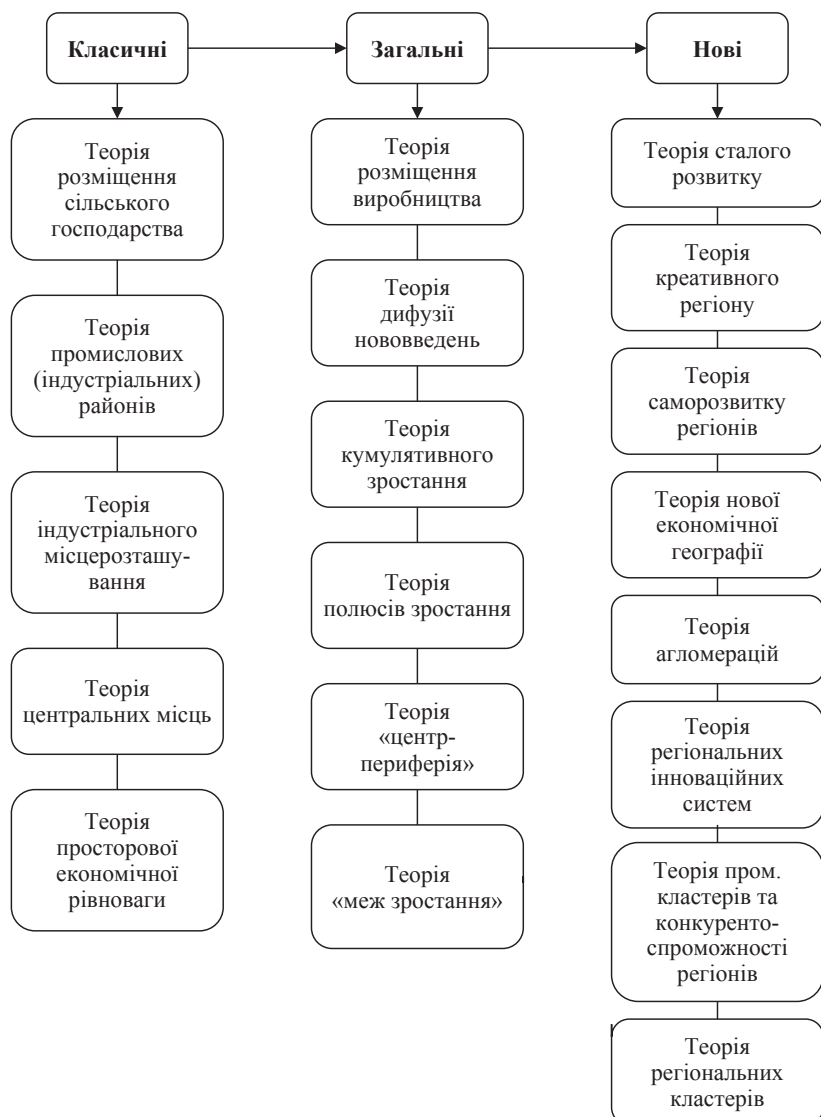

Рис. 1. Теорії і концепції регіонального розвитку, їх взаємозв'язок та еволюція

каналах поширюються хвилі дифузії. У просторовому аспекті швидкість дифузії залежить не так від відстані, як від трансляційної спроможності окремих територій (каналів), якими вона проходить. На швидкість поширення інформації впливає інтенсивність й ефективність контактів, можуть виникати непередбачувані бар'єри, через які інформація доходить із запізненням. Інформація швидше доходить до великих міст, навіть якщо вони знаходяться на більшій відстані від джерела виникнення інформації.

Теорія кумулятивного зростання Г. Мюрделя заснована на твердженні, що можливості економічного зростання регіонів зосереджене у великих містах. Вчений відстоював позицію, що завдяки концентрації великих підприємств у містах та спеціалізації можна економити на виробничих витратах та постійно укріплювати конкурентні позиції. Наявність дешевої робочої сили слаборозвинених територій шведський економіст не вважав достатньою конкурентною перевагою, так як, за його переконанням, кваліфікована робоча сила зосереджена в містах, та і практично у всіх суб'єктів ринку економічні інтереси зосереджені у зростаючих агломераціях. Розвиток агломерацій відбувається за рахунок відсталіх територій, і з часом цей відрив буде тільки зростати: лідируючі міста нарощуватимуть свої конкурентні позиції, тоді як відсталі території заглиблюватимуться у кризу.

Теорія «полюсів зростання». У сфері стимулювання розвитку відсталіх регіонів набула поширення концепція «полюсів зростання». Розроблена французьким економістом Ф. Перроу, вона передбачала створення полюсів розвитку за рахунок найбільших промислових підприємств, які здатні сприяти і генерувати нововведення. У цій теорії закладено ефект домінування відкритий Ф. Перроу. Незважаючи на свою практичність, дана теорія в кінці 1970-х років вийшла з наукового обігу через неможливість вирішення регіональних проблем, хоча її можна використати при формуванні стратегії центрів економічного зростання.

Теорія «центр-периферія». Згідно з цією теорією, центр домінує за рахунок постійних інновацій, інвестиційних вливань та агломераційного ефекту. Периферія виступає протилежністю центру. Ті периферії, що розташовані ближче до центру, поступово приймають новації, віддалена ж периферія менш розвинена й продовжує зберігати консервативні підходи. Прихильники даної теорії вбачають вихід у підтримці існування системи «центр-периферія» за рахунок генерування, впровадження і дифузії нововведень.

У 1972 р. міжнародною групою вчених була висунута важлива *теорія «меж зростання»*. В ній обґрунтовано можливість планетарної катастрофи через зростання кількості населення у світі, нераціональне використання природних та сировинних ресурсів, виснаження земель, забруднення довкілля.

Ближче до кінця ХХ століття (1980–1990 рр.) під впливом НТП та розвитком інформаційних технологій формуються нові теорії регіонального просторового розвитку. Їхніми спільними рисами стають такі: збільшення ролі регіонів у національній економіці, розширення повноважень органів місцевого самоврядування, подолання територіальних диспропорцій та укріплення конкурентних позицій регіонів в умовах глобалізованого світу.

Теоретико-методологічною основою актуальної на сьогодні *теорії сталого розвитку* стало вчення про ноосферу В.І. Вернадського. Хоча автором

цієї інноваційної доктрини, що носить загальнопланетарний характер, вважається Г. Дейлі. Головна ідея теорії сталого розвитку полягає в наступному. Економічне зростання відбувалося за рахунок інтенсивного використання природних ресурсів регіонів. Подальший розвиток за рахунок деструктивного використання ресурсів неможливий, так як поглиблення існуючих екологічних проблем може призвести до загальносвітової екологічної кризи. Головна мета сталого розвитку – задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [2].

Теорію креативного розвитку започаткував А. Андерсон, але дослідженням творчого (креативного) класу як економічної сили регіону займався Р. Флоріда. Для розвитку креативної економіки необхідні такі ресурси: людина та її потенціал (таланти, творчість, індивідуальність), сприятливі умови (заохочення) для розвитку і реалізації творчої особистості, інтелектуальна правова захищеність нових креативних продуктів, впровадження новітніх технологій, стимулювання малого та середнього бізнесу, що займаються креативними проектами, збереження культури та самобутності регіонів. За креативної економіки головними конкурентними перевагами регіонів виступають високі технології, ноу-хау та висококваліфіковані працівники, винахідники, здатні формувати нові конкурентні моделі стійкого розвитку.

Теорія саморозвитку регіонів (ендогенного розвитку), започаткована в Європі у 1970-х рр., стосувалася у першу чергу структурно слабких регіонів Європейського Союзу. Передбачалося, що завдяки наявності природного потенціалу у відсталіх регіонах можна сприяти вирівнюванню територіальних диспропорцій між регіонами. Фактично недоліки території перетворити у її переваги, наприклад, периферійні, географічно ізольовані території можуть стати туристичними центрами, де розміститься значна частина курортів та підприємств туристичного сервісу. Відсталі регіонам, які залежали від дотацій була представлена можливість самостійно перерозподіляти кошти, отримані від надання послуг населенню та збирання податків. Такий крок повинен був стимулювати розвиток проблемних регіонів шляхом залучення більшої кількості зацікавлених учасників та посилити відповідальність за ситуацію органів місцевого самоврядування. Більшість науковців сходяться на думці, що для сучасної України регіональний саморозвиток з урахуванням інтересів усіх регіонів повинен стати основою регіональної політики в цілому.

У *теорії нової економічної географії*, започаткованій нобелівським лауреатом П. Кругманом, досліджена послідовність започаткування регіональних агломерацій. Автор теорії обґрунтував, що на виникнення агломерацій найбільший вплив має доступ до ринків збуту, а не відстань чи скупчення підприємств. Засади *теорії агломерацій* закладені Х. Річардсоном, але в кінці ХХ століття цю теорію розвинули П. Кругман та П. Ромер. Головним фактором економічного зростання автори вважають регіональну концентрацію промислових підприємств, які територіально розміщені нерівномірно. На їхню думку, початковий нерівномірний розподіл виробництва при переході до рівноваги веде до утворення агломерацій. Виникнення агломерацій вони приписують випадковому фактору або пов'язують з поняттям зростаючої віддачі від масштабу. У кінцевому під-

сумку причиною нерівномірного розвитку регіонів виступає агломерація виробничої діяльності територій [1, с. 158].

Теорія регіональної системи інновацій норвезьких дослідників Б. Асхайма та А. Ізаксена доводить, що найважливішим джерелом інноваційного прогресу є промислово розвинені райони. Саме тут локалізований потенціал для подальшого інноваційного розвитку. Однак дослідники зауважують, що в умовах НТП необхідно постійно генерувати радикальні інновації, щоб забезпечити стійкі конкурентні позиції регіонів, а не тільки впроваджувати додаткові інновації. Для цього вони пропонують інтерактивну інноваційну модель регіону, за якої знання розглядаються як головний ресурс, а навчання – як головний процес [3, с. 34].

Теорія промислових кластерів та конкурентоспроможності регіону виходить із ролі конкурентних переваг (виробництво, попит, основні та споріднені галузі, стратегія), запропонованих М. Портером: найсприятливіші умови для формування конкурентних переваг регіону настають тоді, коли підприємства, що належать до однієї галузі, є або спорідненими, або географічно зосереджені. Під кластером М. Портер розуміє групу сусідніх географічно сконцентрованих та взаємопов'язаних підприємств, що діють в одній сфері та мають встановлені ділові зв'язки [4, с. 212].

Теорія регіональних кластерів розвив у своїх працях М. Енрайт. На основі практичних досліджень він довів, що конкурентні переваги створюються не на державному рівні, а на рівні регіонів, тому державної підтримки потребують насамперед регіональні кластери. Ідея регіональних промислових кластерів, введена М. Портером та М. Енрайтом, стала базою для формування вчення про регіональну конкурентоспроможність, яке активно підтримується сучасними регіональними економістами США, Канади, Японії та Західної Європи.

Отже, класичні теорії регіонального зростання на перше місце виносять фактор розміщення. Головними критеріями загальних теорій є опти-

мізація розміщення виробництва, нововведення, формування полюсів зростання і, на завершення, «межі зростання» як підсумок наслідків багаторічної господарської діяльності. Нові теорії базуються на концепції сталого розвитку, яка передбачає гармонійний розвиток, раціональне використання ресурсів, інноваційне зростання, залучення місцевого потенціалу та його оптимальне використання для саморозвитку. Кожна із теорій економічного зростання формувалася у свій час, якому були притаманні специфічні особливості. Класичні теорії економічного зростання набули поширення у період становлення промислового розвитку, загальні теорії формувалися на етапі занепаду традиційних промислових галузей, на формування нових теорій впливає науково-технічний прогрес та креативний потенціал регіонів. Процес формування нових теорій регіонального розвитку не завершено. Сучасні умови господарювання та інформаційно-інноваційний розвиток створюють передумови для виникнення нових теорій та удосконалення існуючих, які можуть лягти в основу державної регіональної політики країни.

Висновки і пропозиції. Посилена увага до регіонального соціально-економічного розвитку зумовила виникнення низки теоретичних досліджень у напрямі просторового розміщення продуктивних сил та формування політики збалансованого розвитку регіонів. Фундаментально відрізняючись між собою, теорії і концепції регіонального розвитку передбачають різні методи впливу на покращення стану регіону з урахуванням факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ. Майже кожна із наведених нами теорій та концепцій може бути використана регіоном на певному етапі його розвитку. Більшість сучасних науковців сходяться на думці, що доцільно застосовувати «інтегровану» теорію, яка б містила основні методичні елементи перерахованих вище концепцій. Тобто, враховуючи прикладний характер концепцій, робляться спроби об'єднати різні гілки теорій економічного розвитку. Такий підхід обумовлює тематику подальших наукових пошуків у даному напрямі.

Список літератури:

1. Макроэкономическая динамика северных регионов России / Ю.А. Гаджиев и др. – Сыктывкар, 2009. – 336 с.
2. Організація об'єднаних націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу : //www.un.org/ru/.
3. Asheim B.T., Isaksen A. Location agglomeration and innovation: Towards regional innovation systems in Norway? STEP GROUP, Report 13-96, Oslo, 1996. – 64 p.
4. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations: With a New Introduction. – N. Y. : The Free Press, 1990, Palgrave Tenth Edition, 1998. – 855 p.

Свида И. В.

Мукачевский государственный университет

ЭВОЛЮЦИЯ ТЕОРИЙ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ КАК ОСНОВА СОВРЕМЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РЕГИОНОМ

Резюме

Рассмотрены и систематизированы основные теории и концепции регионального развития. Исследованы их эволюция и взаимосвязь с точки зрения использования в практической деятельности управления регионами. Отмечены прикладной характер теорий и концепций регионального роста и незавершенность процесса их формирования.

Ключевые слова: региональное управление, факторы размещения, пространственная экономическое равновесие, полюса роста, устойчивое развитие, саморазвитие, региональные инновационные системы, конкурентоспособность региона, кластерный подход.

Svida I. V.

Mukachevo State University

EVOLUTION OF THEORIES OF REGIONAL DEVELOPMENT
AS THE BASIS FOR MODERN MANAGEMENT REGION**Summary**

Investigated and systematized the basic theory and the concept of regional development. The study their evolution and the relationship in terms of use in the management regions. It's emphasized the applied nature of the theories and concepts of regional growth.

Keywords: regional management, allocation factors, spatial economic equilibrium, poles of growth, sustainable development, self-development, regional innovation systems, competitiveness of the region, cluster approach.

УДК 338.1:338.23

Стегней М. І.

Мукачевський державний університет

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ

Стаття присвячена теоретико-методологічному обґрунтуванню та розробці концептуальних підходів до формування економічних механізмів регулювання природокористування і сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації для вирішення практичних завдань забезпечення збалансованого розвитку територій та їх громад з використанням екологічного страхування. Визначено шляхи вдосконалення фінансово-економічного механізму процесу децентралізації державного управління на рівні територіальних громад з метою збільшення місцевих бюджетів. Запропоновано концептуальну модель забезпечення сталого розвитку територій в умовах децентралізації системи управління та фінансів.

Ключові слова: територіальні громади, сталий розвиток, децентралізація, екологічне страхування.

Постановка проблеми. Екологічно організований базис сталого розвитку територіальних громад повинен визначатися способами поєднання у системі управління сукупності функціонально взаємопов'язаних юридичних і фізичних суб'єктів господарювання всіх рівнів, спрямованих на ефективне використання економічних інструментів фінансування природоохоронної діяльності в рамках платного природокористування. Доцільним є відповідне впорядкування ціноутворення з урахуванням екологічного фактору, запровадження екологічного страхування, проведення екологічних експертиз проектів, створення механізму підтримки та реалізації екологічних державних, регіональних та місцевих програм тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід наголосити, що питанням концептуальних ознак сталого розвитку та екологічному страхуванню присвячені численні наукові праці відомих учених України, зокрема: О.М. Алімова, І.К. Бистрякова, В.А. Голяна, І.О. Іртищевої, Л.В. Левковської, Я.В. Остафійчука, Т.В. Стройко, М.Г. Ступеня, М.А. Хвесика, Ю.М. Хвесик, В.В. Химинця та інших.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування та розробка концептуальних підходів до формування економічних механізмів регулювання природокористування і сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації для вирішення практичних завдань забезпечення збалансованого розвитку територій та їх громад з використанням екологічного страхування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансовий сектор та екологічне страхування відіграє ключову роль у забезпеченні сталого розвитку територіальних природно-економічних систем

через фінансування на сталій основі у цілому галузей економіки і регіонів. В умовах децентралізації управління природними ресурсами стале фінансування природно-ресурсної сфери передбачає [1]:

- відповідальне фінансування – вибудовування фінансової ланки управління природокористуванням, формування фінансової інфраструктури та ефективних схем проектного фінансування із забезпеченням фінансової та іншої ефективності та відповідальності через концепт проектного управління та фінансування;

- відповідальні капіталовкладення у природні активи – підхід до інвестування у власність, що враховує екологічні та соціальні фактори одночасно із більш традиційними фінансовими цілями за допомогою таких стратегій, як збереження природних ресурсів, «Синя», «Зелена» економіка;

- стале страхування – стратегічний підхід, що включає систематичну ідентифікацію, оцінку, управління і моніторинг ризиків і можливостей у страховому бізнесі, пов'язаному з екологічними, соціальними та управлінськими питаннями;

- урахування природного капіталу в товарах і послугах як джерела доходу – ефективну інтеграцію цінності природних ресурсів в економічний процес повноцінну вартісну оцінку природного багатства;

- сталі фондові біржі та розвиток фондового ринку. Дуже корисним для децентралізації фінансової сфери може стати поширення діяльності на теренах України фондів фондів, (Funds of Funds), створення індексних фондів (ETF – exchanged-traded funds).

Децентралізовану основу фінансування сфери використання природних ресурсів необхідно створювати, спираючись на концепт консолідованого фінансування за участю всіх зацікавлених сто-